

Máté László

Nyelvművelés – nyelvvédelem – nyelvmentés

Immár 46. alkalommal jövünk itt össze Kassán, hogy legféltehetőbb kincsünkről, az anyanyelvünkről folytassunk eszmecserét. Húsz, esetleg harminc, illetve negyven évvel ezelőtt az „összejöttünk” helyett inkább az „összesereglettünk” szó jött volna a nyelvemre, mert közösségünk legnagyobb nyelvművelő rendezvényére régebben összesereglett értelmiségünk színe-java: Pozsonytól – Nagykaposig.

Nem tudom, ki hogyan van vele, de én az utóbbi időben szorongva jövök a Kazinczy Napokra, és hasonló aggodalmakról beszélt már más résztvevő is: Vajon leszünk-e elegenden? Megfelelünk-e az alapítók és az önmagunk által megfogalmazott igényeknek? Igen, mert az utóbbiakban szorongásos időket élünk... Szorong a magyar pedagógus, hogy lesz-e elég gyermek az osztályában; a magyar iskolaigazgató, hogy megmarad-e az iskola; a magyar párt, hogy elérje-e a parlamenti küszöb átlépéséhez szükséges szavazatokat; a magyar színház igazgatója, hogy lesz-e elég bérletes; a magyar egyházközösségeink, hogy kell-e még magyar mise-istentisztelet; a magyar lapok és folyóiratok szerkesztői, hogy lesz-e elég előfizető; a magyar kiadók munkatársai, hogy lesz-e elég olvasó? És mindnyájan rettegünk a következő népszámlálástól: mennyivel leszünk ismét kevesebben, látva a sorok szembe-tűnő fogyatkozását, illetve az etnikai határok újabb bedőléseit?!

A szorongások ideje: lehetőség – és kötelesség! – helyzetünk racionális felmérésére és elemzésére. Mivel pedig a nyelv elsősorban az emberi kapcsolatokban realizálódik (de gondoljunk itt Márai Sándorra, aki magyarul hallgatott!), anyanyelvünkön kívül szólni kell közösségi és társadalmi dolgainkról is. Napnál világosabb: ha egy közösség összefog, nagyobb az esély a megmaradásra!

Kazinczy Napok – nyelvművelés, nyelvvédelem

A Kazinczy Napok közel ötven évvel ezelőtt – akár korábban az *Új Szó*, Csemadok, *Irodalmi Szemle* és egyéb kezdeményezés kisebbségi térfelünkön – Fábry Zoltán gondolatával indultak. „Mert kevesen vagyunk, és oldott kévét kell összetartanunk!” – szökölt az intése, akinek szellemi, erkölcsi és tárgyi hagyatéka az utóbbi negyedszázadban lassan ebek harmincadjára került.

A Kazinczy Napok elsődleges küldetése: anyanyelvünk és nyelvi hagyományaink ápolása, vagyis maga a nyelvművelés. A névadó intelméhez – „Jót s jól!” – társultak a további kritériumok: igényesség, minőség, tudományosság, s ezek szellemében beindult egy csodálatos nyüzsgés, céltudatos munkálkodás anyanyelvünk portájának a karbantartására. Tanulmányok, nyelvművelő cikkek jelentek meg; megindult a nyelvjárások, a földrajzi nevek gyűjtése és kiadványok megjelentetése. Tematikus tanácskozások keretében sor került nyelvhasználatunk egy-egy szegmensének a megvizsgálására: az iskolai anyanyelvi oktatás, a sajtó

nyelvének, a színházi beszéd, a szakszavak s ezen belül a jogi nyelv aktuális kérdéseinek a megvitatására, és más területek gondos felmérésére és elemzésére.

A hatalom nyelvünk gúzsbakötésére tett intézkedései folytán a nyelvűvelés mellé egyre gyakrabban került a nyelvvédelem. Különösen aktuális volt ez a magyar iskolák ellen tervezett és foganatosított intézkedések miatt; a névhasználat (személyi és földrajzi) állandó megnyirbálására elfogadott intézkedések, és egyéb anyanyelvünket diszkrimináló lépések miatt.

Érdekesen alakult a Kazinczy Napok időpontja. Ősszel indult, majd tavaszra került. A három évvel később induló Fábry Napok kapcsán létrejött egy kőbe vésett szabály: Kazinczy Napok tavasszal, Fábry Napok – ősszel. Különösen aktuális lett akkor, amikor – magyarországi mintára – az országos kiejtési versenyre a Kazinczy Napok keretében került sor. Ennek következtében a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején Kassa lett a (cseh)szlovákiai magyar nyelvűvelés fellegvára. Az őszi és tavaszi terminusok vitáját eldöntheti a Magyar Nyelv Napja (november 13.) törvénybe iktatása. Az azonban elfogadhatatlan, hogy a Kazinczy és Fábry Napok egyazon időpontban kerüljön megrendezésre, amint erre már az előző években volt példa.

A kassai helyszín váltakozott: a Csemadok épülete, a Thália Színház, a Slovan-szálló, majd hosszú ideig a kezdetben munkásszállónak tervezett Hutník-szálló lett otthona. Az utóbbiból tulajdonosváltással és felújítással Yasmin-szálló lett, de egyszeri próbálkozás után bebizonyosodott, hogy a kisebbségi kultúrák stabil és átlátható támogatottságának a hiánya miatt – 10 év kormányzati jelenlétünk mellett! – nincs esélyünk oda visszakerülni – bejutni. Egy időpontot is aktuális az idén megemlíteni. 20 évvel ezelőtt – a meciarista téboly tobzódásának az idejében – sikerült Kassán, a Fő utcán leleplezni Kazinczy Ferenc emléktábláját, Bartusz György szobrászművész alkotását. A neves szobrászművész elkészített egy Kazinczy-emlékplakettet is, amit mindenki megkapott, aki támogatta a közadakozásból felállított fontos emlékhelyet. S az is a krónikához tartozik, hogy Löffler Béla szobrászművész nevével Klárikával többször részt vett a Kazinczy Napok tanácskozásain. Egy inspiráló együttlét után elkészítette Kazinczy-plakettjét, amelyet a későbbiekben az országos kiejtési verseny győztesei kaptak meg. Löffler Béla – híven mecénási vénájához – minden évben térítésmentesen készítette el a márványlapra helyezett emléklakettet.

Közeledik a Kazinczy Napok 50. évfordulója (2017). A jubileum az eddigi tapasztalatok és eredmények számbavételére kötelez, egyben a nyelvűvelés, nyelvvédelem stratégiájának a kiegészítésére, többek között a nyelvmentés időszerű formáinak a kimunkálása terén.

Kassa – otthonatlan otthon

A Kazinczy Napok helyszíne a kezdeményezők és elindítók – Csemadok, Batsányi Kör – szerint Kassa lett. Az a város, amely a magyar történelem, irodalom, színjátszás, újságírás, képzőművészet és kultúránk egyéb területein is évszázadokon át fontos szereppel bírt. Az is elvitathatatlan, hogy Kassa a Magyar Királyság alatt lett a Kárpát-medence jelentős települése, mesterséges felduzzasztása a múlt század hatvanas- hetvenes éveiben mindenki számára nyilvánvaló szándékkal történt. A város mellett szót a kassai triász – Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Baróti Szabó Dávid – itteni tevékenysége, és az első irodalmi folyóirat, a *Magyar Museum*.

A huszadik század kataklizmái megroppantották a kassai magyar közösséget, különösen a második világháborút követő masszív magyarellenesség, aminek máig ható követ-

1 tudomány és társadalom

kezményei vannak. Nem alaptalanul jegyezte le titkos naplójában Fábry Zoltán: „Košice megtagadta Kassát.” A magyar nyelv kassai helyzetét látva az embernek az az érzése, hogy anyanyelvünk egyre otthontalanabb sorsra jut a városban. Mert ha még maradék intézményeinkben (óvoda, iskolák, színház), civil szervezeteinkben, közöttük a Csemadokban, nyugdíjas klubokban, gyarapodó elektronikus honlapokban ott is vagyunk, a város életében a magyar nyelvnek marginális szerep jut.

Példa erre Kassa Európa Kulturális Fővárosa 2013 programsorozat, amely – szemrebbetés nélkül kimondhatjuk – a magyartalanítás jegyében zajlott. A magyar kultúra jelenlétét részben pótolták a Kassai Magyar Főkonzulátus által szervezett rendezvények, de ezek nem feleltették a város adósságát. A város kiadványairól is sokat lehetne beszélni, egyedüli kivételként említhető ez előző városvezetés által kiadott szlovák-magyar Márai-kötet. (*Košický meštan Márai – Márai, a kassai polgár*) Vannak azonban kiadványok, ahol a magyar nyelv 4, 5, esetleg a 6. helyen áll, általában a szlovák nyelv és a 3, illetve 4 világnyelv után. De már olyasmivel is találkoztam, hogy a lengyel nyelv, illetve a román is megelőzte a magyart! Ismerem a jelenlegi nyelvtörvény diszkriminatív paragrafusait, egy második nyelv használatának a kritériumait, mégis azt mondom, ha Kassán nem a második nyelv a magyar, akkor – József Attilával szabadon – „meggörbül a világ gyémánttengelye”, de ha az nem is, a demokrácia gyémánttengelye mindenképpen.

Szeretnék egy friss tapasztalattal szolgálni. A napokban az egyik mobilszolgáltatónál kísérőként jártam. Az ajánlatokat böngészve felfedeztem, hogy a szolgáltatásaikat szlovák, angol és magyar (!) nyelven hirdetik. Harmadik helyen a magyar! Gondoltam, próbát teszek. Az egyik csinos munkatárshoz magyarul fordultam, aki jócskán meglepődött, de rövid szünet után szlovákul közölte, hogy ő ugyan nem tud magyarul, de rögtön megkéri a kolléganőjét. És megkérte a kolléganőjét, és az beszélt magyarul!

Kassáról gyakran elhangzik, hogy a tolerancia városa, különösen a jelenlegi városvezetés részéről. Számomra jobban hangzana valahogy így: Mit tesz a város vezetése azért, hogy Kelet-Szlovákia metropolisza valóban a tolerancia városa legyen? Mert ha valaki azt gondolja, hogy a tolerancia az, ha mi lemondunk anyanyelvünk használatáról, az tévúton jár. Különbösen is Kassa jelenlegi vezetése adósa a város magyar közösségének!

A kassai magyarok válasza mindezekre csak az lehet, ha a közösség jobban megszervezi önmagát, személyes jelenlétével támogatja a magyar rendezvényeket, öntudatosan és magabiztosan használja anyanyelvét, ami köznapi üzenetként valahogy így hangzik: Beszéljünk Kassán többet és mindenütt magyarul!

Dermesztő népszámlálási adatok

Az utóbbi két népszámlálási eredmények számunkra riasztóak, a 2011-es pedig egyenesen dermesztő. A lélektani félmilliónál kevesebben vagyunk, leegyszerűsítve: húsz év alatt 20 százaléknyi csökkenés! Pomogáts Béla kimutatta, hogy a 20. században a Kárpát-medencében a magyarok száma több mint kétmillióval csökkent. Mostanra az is nyilvánvaló, hogy az értelmetlen háborús áldozatok mellett a legnagyobb veszteségeket az asszimiláció okozta. Csak egy mutató a sok közül: Kassa, lakosok száma: 240 688, ebből magyar: 6582, ami 2,65%!

Közösségünkben is egyre jobban terjed az erózió; az önfeladás, a szórványosodás, az „otthonmagyarok” (Fábry Zoltán meghatározása) száma. Ebben a helyzetben hiba lenne

elkendőzni a tényeket, egyenes beszédre van szükség. Olyan országban élünk, ahol törvényeket ellenünk hoznak. Már az Alaptörvény több kitétele ellenünk fogalmazódott; a nyelvtörvény, állampolgársági törvény és különféle kormányrendeletek minket vesznek célkeresztbe. Ma is érvényes Fábry Zoltán intelme: „Nem elég csak titokban helyteleníteni a zsarnokságot, de nyíltan szót is kell emelni ellene!” Mert zsarnokság nemcsak a diktatúrákban van, kifinomult, ravasz formái a mai napig élnek és léteznek. Alapvető gond: helyzetünk a mai napig nincs rendezve! Volt egy próbálkozás, az 1968. évi 144. számú nemzetiségi alkotmánytörvény, amit már jóváhagyása után meghamisítottak, később elszabotálták, elhallgatták. Azóta számottevő kezdeményezés nem történt, pedig már huszonöt éve, hogy megtörtént a rendszerváltás.

Azt, hogy a probléma komoly, jelzik a magyar kormány utóbbi intézkedései is. Ebből néhány: Magyar Nyelv Napja – 2011, Nemzetstratégiai Kutatóintézet – 2012, Magyar Nyelvstratégiai Intézet – 2014. Hatékonyságukat majd az idő és az eredmények igazolhatják. Nem éppen szerencsés, hogy miközben új intézmények létesülnek, a közel fél évszázada eredményes tevékenységet folytató Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) tevékenysége ellehetetlenült, mert a fent említett intézmények költségvetéséhez viszonyított morzsányi támogatását is megvonták. Az sem szerencsés, hogy a nyelvszolgálatot vállalókat szeretem és nemszeretem emberekre csoportosítják.

Identitáserősítés – nyelvmentés

Aktuális a kérdésfeltevés: Mi a teendő a globalizáció cunamija okozta kaotikus állapotok közepette, amikor az értékek relativizálódnak, és a tömegkultúrával szemben vesztesre áll a magas kultúra? És tegyük hozzá még: a nagy nemzetek nyelvével szemben a kisebb nemzetek (közösségek) nyelve is? Fábry Zoltán a hagyományok feladását és az anyanyelv elárulását tartja a legnagyobb bűnnek. A „janicsárnevelés” nemcsak az Oszmán Birodalmat jellemezte, itt van közöttünk, amikor az itteni magyar szülők több mint egyharmada önként, lelkesen (megtévesztve?, kényszerből?) gyermekét szlovák iskolába írattja. Tudjuk és egyre többet hangsúlyozzuk is: az anyanyelv az identitás alapja, és a nemzeti öntudat nemzeti önismereten alapszik. Ebből nyilvánvaló, hogy anyanyelvi és identitáserősítő programokra van szükségünk. Valahogy úgy, hogy az anyanyelvhez való viszony alapvető életszükséglet legyen, ahogyan Márai megfogalmazta: „Magyarnak lenni nem állapot, hanem feladat és hivatás”, mert – szintén az ő megfogalmazásában: „Nincs más haza csak az anyanyelv”. Ehhez közeli az Illyés Gyula által megfogalmazott „haza a magasban” összetartozás gondolata. Aktuális lenne felújítani a magyar szervezkedés ősi módszerét, a tizedesek rendszerét, az egymássegítés magyarság által sikeresen gyakorolt módját, ahogyan ezt Egerben a fertálmesterek tevékenysége igazolja.

Valamiféle kisebbségi minimum, esetleg kisebbségi tízparancsolat megfogalmazására történtek próbálkozások nálunk és más magyar kisebbségi közösségekben. Ötven évvel ezelőtt Balogh Edgárék Kolozsvárot így próbálták ezt kicövekelni: magyar az, akinek a gyermeke magyar iskolába jár, magyar lapot járát, bérlete van a magyar színházba,... és tovább bővítve a kritériumok sorát. Fábry Zoltántól tudjuk, de személyes tapasztalataink is alátámasztják, hogy az asszimiláció útjára tért kisebbségi magyar – nyelvdezerterő – érzékeny pontja anyanyelve és hagyományai feladásának a számonkérése. Mindezt ismerve azért néha mégis helyénvaló lenne Sütő Andrással köszönteni elbitangolt magyarjainkat: „Uram/Hölgyem, hogy és mint szolgál az édes anyanyelve?”

1 Tudomány és társadalom

Belső szolidaritásunkat – nyelvi, kulturális, szociális – erősítő programokra van szükségünk, amelyek a családra, a kisközösségekre, iskolákra, egyházakra, egyéb intézményekre, civil szervezetekre és egyesületekre támaszkodnak. Összetartozásunkat nem véleményegységként értelmezzük, hanem cselekvési akaratként. Helyhatósági választások előtt állunk. Eljött az ideje, hogy a polgármestereinket, képviselőinket ne aszerint értékeljük, – illetve: nem csak aszerint! –, hogy hány méter új járdát építettek, hanem az alapján is, hogy mit tettek közösségeink megerősítése, iskoláink megtartása és hagyományaink ápolása terén. A belső kohézió fluidumának megteremtése Szabó Dezső óta ismert: „Minden magyar felelős minden magyarért!”

Önbizalmunk és önbecsülésünk növeléséhez jó iránymutatók lehetnek a Kazinczy által megfogalmazott „jót s jól!”, Fábry Zoltán „vox humana”-ja és a Márai által kiparcellázott „nyelvhaza”. Mindezeket pedig keretbe fogja a Kazinczy emléktábla leleplezésénél Czine Mihály irodalomtörténész által idézett Ady üzenet: „A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.”

Európa, hol vagy?

Mivel tanácskozásunk témája „magyarság és európaiság”, végezetül ezzel kapcsolatban is szükségesnek tartok néhány gondolatot elmondani. Közösségünk jelesei a „vox humana” (emberi hang) szellemében mindig is európai horizontokon jártatták tekintetüket, neveztek bennünket csehszlovákiai, szlovenszkói, szlovákiai, felvidéki vagy felföldi magyaroknak. Most csak három személyt emelnék ki, akik hiteles szószólói voltak az európai összetartozásnak, az európai kultúrának. Ezek: Fábry Zoltán, Márai Sándor, Esterházy János.

Fábry Zoltán két kötete: *Hazánk, Európa*; *Európa lerablása* vallomás az európai humanizmus mellett és a földrész óvása olyan eszméktől, mint a fasizmus-nácizmus, bolsevizmus-kommunizmus. 1967-ben, 70. születésnapján, köszöntőjében Illyés Gyula így jellemezte őt: „egy klasszikus európai, egy szentszagúan hű szabadsághívő”.

Márai Sándor két kötete: *Napnyugati őrjárat*; *Európa elrablása*, de a *Kassai polgárok* című drámájában János mester intő szava is a világot látni induló fiának: „Mindig Nyugatra menj! És ne feledd soha, hogy Keletről jöttél!” – is ezt igazolja.

A mártír Esterházy János tanácskozásunk témáját már több mint háromnegyed évszázaddal ezelőtt így fogalmazta meg: „Hivatásom: magyar, küldetésem: európai.” Sajnos a hittel és hűséggel vállalt európaiságunkat sokszor érte csalódás, különösen a „hontalanság éve” (Janics Kálmán) alatt, aminek Fábry Zoltán többször is hangot adott *A vádlott megszólal* című röpiratában és titkos naplójában (*Üresjárat 1945–1948*). De Márai Sándor is keserűen jegyzi be naplójába: „A kisebbségek sorsa világszerte tragikus.” Az Esterházy János megmentésére tett kísérletek és erőfeszítések is eredménytelenek maradtak. Az európai közösség történelmi esély kontinensünknek. A mi féltékenyen élő európai polgárnak a fejlemények láttán olyan érzése támad, hogy az egész a nagy és gazdagabb országok érdekközössége, és például olyan kérdés, mint az őshonos nemzeti kisebbségek helyzete – sokszor: kiszolgáltatottsága – visszhangtalanul elvesznek a brüsszeli bürokrácia útvesztőiben. Ennek a megváltoztatásán munkálkodni nemcsak a képviselőink feladata, hanem mindnyájunké – szabad és öntudatos európai polgároké.

(Elhangzott 2014. november 7-én Kassán, a 46. Kazinczy Napok nyitó előadásaként.)